

## RECENTIVIZMUS J. BAŃKU AKO „FILOZOFOVANIE S DUCHOM ČASU“

RUDOLF DUPKALA, Inštitút filozofie a etiky FF PU, Prešov

DUPKALA, R.: Recentivism of J. Bańka as „Practicing Philosophy in Harmony with the Spirit of the Age“  
FILOZOFIA 63, 2008, No 2, p. 122

The paper aims at the examination of the roots, characteristics and intellectual ambitions of the *recentivism*, an original philosophical conception of the contemporary Polish philosopher Józef Bańka. The paper discusses both the ontological and epistemological versions of *recentivism*. Bańka claims, that human life has its meaning rather as an „immediately-now“, i.e. as an “immediately-present” than as a means, by the help of which something should be accomplished in future. The contribution focuses on the understanding of time and the timely triad of past, present and future, the first and the latter having the meaning of the horizons below and above the future.

**Keywords:** Time – Present – History – Person – Life – Culture – Civilization

*„Na początku była terażniejszość,  
potem człowiek stworzył historię,  
aby przepowiadać przyszłość...  
Wszystko jest nieprzeparcie rzeczywiste  
tylko na tę jedną chwilę, w której  
ja jestem «teraz» (epei nyn).“*

*„Na počiatku bola prítomnosť,  
potom človek vytvoril dejiny (minulosť),  
aby mohol predpovedať budúcnosť...  
Všetko je nespochybniteľne skutočné,  
iba v tej jednej chvíli, v ktorej  
ja som «teraz» – (epei nyn).“*

Józef Bańka

Súčasná poľská filozofia má rôzne podoby. Medzi jej najzaujímavejšie a vskutku originálne *príspevky*, *iniciatívy* a *orientácie* patrí nepochybne aj recentivizmus („recenty-wizm“) Jozefa Bańku.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Prof. Józef Bańka (1934) absolvoval magisterské štúdium filozofie na Katolíckej univerzite v Lubline. Od roku 1975 pôsobí na Sliezskej univerzite v Katoviciach, kde vyše 25 rokov zastával funkciu riaditeľa Inštitútu filozofie a v roku 1999 tu bol zvolený do funkcie dekana Fakulty spoločenských vied. Doteraz uverejnil vyše 200 pôvodných štúdií a publikácií. Z jeho vedeckých monografií sa žiada uviesť aspoň tieto: *Filozofia techniky a žycie praktyczne*, 1974 (*Filozofia techniky a praktický život*,

V práci nazvanej *Čas a metóda* Bańka uvádza, že „za dátum vzniku recentizmu možno považovať rok 1983,“ v ktorom vyšla jeho kniha s názvom *Ja teraz – pri prameňoch filozofie súčasného človeka*. Recentizmus tu – okrem iného – charakterizuje ako filozofiu, podľa ktorej „život človeka je dôležitý (významný a platný) vždy len <bezprostredne teraz>, t. j. v jeho aktuálnej prítomnosti, a nie (až) ako prostriedok na dosiahnutie niečoho v budúcnosti“ ([1], 10).

S prihliadnutím na túto skutočnosť Bańka vymedzuje recentizmus aj ako „filozofické stanovisko, ktoré sa usiluje riešiť všetky problémy existencie človeka, a to prevedením týchto problémov na čas prítomný“ ([7], 18).

Dominantnou črtou recentizmu ako spôsobu filozofovania s „duchom času“ je teda jeho programová orientácia na prítomnosť, resp. na „čas prítomný“, čo sa premietlo aj do jeho názvu (*recentizmus*), ktorý je odvodený od latinského termínu *recens*, t. j. *prítomný*. V súvislosti s fundamentálnou tézou recentizmu o význame a platnosti ľudského života len v aktuálnej prítomnosti Bańka konštatuje: „Samotný život nás učí, že ak niečo aktuálne je, tak nemôže zároveň nebyť; skrátka, pouča nás o aktuálnosti momentu nami nazývaného *recens*“ ([1], 11 – 12).

Táto základná téza recentizmu má podľa Bańku dve verzie: ontologickú a epistemologickú. Ontologická verzia: To, čo jestvuje, jestvuje aktuálne vždy iba „teraz“, lebo „čokoľvek je, je teraz – *ens et recens convertuntur*“ ([2], 16). Epistemologická verzia: „Opis nejakého javu, hoci možný vo všetkých časoch, je pravdivý iba v čase prítomnom, lebo „jediným pre človeka dostupným časom je čas prítomný“ ([1], 15).<sup>2</sup>

Bańka *priznáva*, že ontologické východisko recentizmu, obsiahnuté v téze „Čokoľvek je, je teraz“, *odvodil* z Parmenida a jeho presvedčenia, že „jestvujúce je, lebo bytie je, ale nič nie je“ (28 B 6 zo Simplikia), pretože „jestvujúce ani nevzniklo, ani nezanimne..., ani nikdy nebolo, ani nikdy nebude, lebo je **teraz**... takto alebo musí celkom byť, alebo vôbec nebyť... teda bohyňa práva neuvolnila jestvujúce z pút, aby vznikalo alebo zanikalo, ale ho drží... ak totiž raz vzniklo, tak nie je, ale nie je tiež, ak až v budúcnosti má byť“ (28 B 8 zo Sexta).

V monografii *Parmenidovské meditácie o prvej filozofii* Bańka svoju nadväznosť na Parmenida vyjadril slovami: „Fakt (skutočnosť), že v týchto *Meditáciách* sa snažím nadviazať na Parmenida, má svoje dôvody... on dal impulz ku všetkým úvahám o *bytí jestvujúcom v čase prítomnom*, a tým sa stal pre mňa otcom koncepcie nazvanej recentizmus“ ([3], 9).

Parmenidove názory na bytie Bańka komentuje – v duchu recentizmu – takto: „To, že bytie je (jestvuje) a nebytie nie je (*nejestvuje*), znamená, že bytie jestvuje vždy «teraz», lebo nie je bytím to, čo môže prestať byť, lebo sa stáva (stalo) minulosťou alebo, čo môže ešte len byť, lebo sa stáva (stane) budúcnosťou. Bytie je prítomnosťou, lebo jeho nebytie

---

1974), *Przeciw szokowi przyszłości*, 1977 (*Proti šoku budúcnosti*, 1977), *Być i myśleć*, 1982 (*Byť a myslieť*, 1982), *Ja teraz – U źródeł filozofii człowieka współczesnego*, 1983 (*Ja teraz – pri prameňoch filozofie súčasného človeka*, 1983), *Czas i metoda*, 1993 (*Čas a metóda*, 1993), *Traktat o czasie*, 1997, (*Traktát o čase*, 1997), *Filozofia cywilizacji*, 1986 (*Filozofia civilizácie*, 1986), *Prolegomena do historii filozofii*, 2001 (*Úvod od historiozofie*, 2001), *Eurorecentywizm czyli droga do wspólnotowej terażniejszości narodów*, 2002 (*Eurorecentizmus, čiže cesta k spoločnej prítomnosti národov*, 2002) a ďalšie.

<sup>2</sup> Na inom mieste to Bańka – v súvislosti s vymedzením, resp. definovaním recentizmu – vyjadril takto: „Názor, že opis nejakého javu nie je pravdivý vo všetkých časoch, ale iba v čase prítomnom, nazývame recentizmom“ ([1], 15).

(minulosť i budúcnosť) sa nedajú ani vypovedať, ani pomyslieť“ ([3], 11).

Túto ontologickú pozíciu recentizmu Baňka ďalej aplikuje aj na časovú triádu (*minulosť, prítomnosť a budúcnosť*), pričom konštatuje: „1. «Teraz» (*recens*), t. j. «tu-teraz-bytie» nemá minulosť (praeteritum), lebo keby malo takú minulosť, muselo by vzniknúť z «nie-teraz-bytia» a «nie-teraz-bytie» nie je. Minulosť je teda prítomnosťou. 2. «Teraz» (*recens*) nemá budúcnosť (posteritum), lebo keby takú budúcnosť malo, musela by táto (budúcnosť – R. D.) byť «teraz-bytím». Budúcnosť je teda klamom. 3. «Teraz» je stálym, nepretržitým trvaním, lebo každé prerušenie v trvaní či každá prestávka by museli byť «nie-teraz-bytím» a «nie-teraz-bytie» nie je. 4. «Teraz» je nepretržitou zmeňou, lebo keby sa nemenilo, nemohlo by zahŕňať aj to, čo už bolo a čo je už iba v pamäti.<sup>3</sup> 5. «Teraz» je nedeliteľné, lebo to, čo by ho delilo, bolo by «nie-teraz-bytím» a «nie-teraz-bytie» nie je ([2], 14 – 15).

Samotnú *minulosť, prítomnosť a budúcnosť* Baňka vymedzuje na základe recentivistického chápania času, ktoré dovoľuje unikáť „reifikácii času“, t. j. jeho vnímaniu ako „merateľnej veci“. Čas nemá substanciálny charakter, preto – píše Baňka – „namiesto používania podstatného mena «čas» by bolo výstižnejšie používať výraz «časové relácie». Nezávisle od všetkého čas vďačí za svoj význam udalostiam, keďže je súborom vzájomných relácií rôznych udalostí. Nesledujeme samotný čas ako taký, ale len to, čo sa deje v čase a určuje vznik predmetnej situácie čiže udalosti. V tom zmysle, v ktorom je čas niečím, čo konštruujeme, je výtvorom rozumu. Nejestvuje napríklad nič, čo by poukazovalo na akúkoľvek existenciu minulosti či budúcnosti, lebo spomienky, ako aj sny sú prítomnými, recentivistickými javmi, ktoré sa nám ukazujú ako jestvujúce veci – teraz... Prijatie takéhoto východiska v úvahách o čase, východiska, ktoré uprednostňuje «prítomnosť», nazývame recentizmom“ ([5], 59 – 60).<sup>4</sup>

Minulosť a budúcnosť sa z hľadiska recentizmu vymedzujú ako *dolný a horný* horizont prítomnosti. „Dejiny sú dolným horizontom prítomnosti, ktorý je epistemologicky otvorený poznávaniu, ale ontologicky je uzavretý (*uzamknutý*) pred stávaním sa... budúcnosť je horným horizontom prítomnosti, ktorý je ontologicky otvorený pre stávanie sa, ale epistemologicky je uzavretý pred poznávaním“ ([2], 15). Iba prítomnosť je súčasne otvorená aj ontologicky, t. j. aktuálnemu stávaniu sa, aj epistemologicky, t. j. aktuálnemu poznávaniu, lebo na rozdiel od minulosti (ktorá je „nejestvovaním jestvujúceho“) a budúcnosti (ktorá aktuálne predstavuje „nejestvovanie jestvujúceho“), ona, t. j. prítomnosť, je „jestvovaním jestvujúceho“, a teda i jediným zmysluplným predmetom po-

---

<sup>3</sup> K tomuto vymedzeniu „teraz“ sa žiada dodať, že v jednej zo svojich početných štúdií Baňka *definoval* recentizmus aj takto: „Presvedčenie, že náš svet sa rodí zakaždým odznova spolu so skúsenosťou napriek tomu, že už raz nejakým spôsobom jestvoval, budeme nazývať recentizmus“ ([4], 69).

<sup>4</sup> Na porovnanie uvádzame stanovisko filozofujúceho prozaika Chalíla Džibrána (1883 – 1931), ktorý sa už na začiatku 20. storočia vyjadril o čase, že by sme ho „chceli vidieť ako rieku a na jej brehu stáť a mimochodom sa jej prizerať“. To je však podľa Džibrána len ilúzia, lebo čas „je bez rozmerov, nezmerateľný a nedeliteľný“. V danej súvislosti poznamenáva, že iba „ak neviete inak a musíte vo svojich myšlienkach čas deliť na obdobia, potom nech jedno obdobie zahrnie v sebe všetky ostatné obdobia a nech sa dnešný deň objíma s minulosťou v spomienke a s budúcnosťou v túžbe“ ([6], 71 – 72). J. Baňka tvrdí, že „to, čo sa stane «prítomným», síce podlieha zmene, ale v prúde tejto zmeny práve každá nasledujúca etapa získava túto «prítomnosť» a oddeľuje minulosť od budúcnosti vždy v inom bode. Minulosť vstupuje do našich spomienok, na budúcnosť sa snažíme vplývať, očakávajúc okamih jej vstupu do prítomnej chvíle“ ([5], 59).

znávania.

Samotný J. Baňka pripúšťa, že už z tejto charakteristiky recentizmu môže – pre niekoho – vyplývať záver, že každý opis nejakého javu „v čase minulom i budúcom“ musí byť považovaný za „nevieryhodný“, ak je v rozpore s opisom tohto javu v čase prítomnom. Naša skúsenosť však zároveň podľa Baňku svedčí o tom, že opis udalostí a javov v čase minulom i budúcom „je trvalou potrebou ľudského rozumu“ (porovnaj [2], 16).

S tým súvisí tzv. *teória echa*, resp. „*echolalia*“, podľa ktorej „každý fakt, ktorý jestvoval v minulosti, nachádza svoje echo v podobe faktu, ktorý má miesto v prítomnosti, a každý fakt, ktorého jestvovanie sa predvída v budúcnosti, je echom reálneho faktu, ktorý je *zaživa* vyňatý z našej prítomnosti. Na jednej strane tu teda máme *echolaliu historickú*, na strane druhej *echolaliu prognostickú*. *Historická echolalia* nepredstavuje pre ľudský rozum ohrozenie, lebo čím viac faktov poznáme z našej minulosti, tým lepšie rozumieme našej prítomnosti. Naproti tomu škodlivosť *echolalie prognostickej* spočíva v tom, že čím viac faktov prenášame z našej prítomnosti na budúcnosť (a čím dôkladnejšie to robíme), tým viac *skresľujeme* obraz budúcnosti“ (porovnaj [2], 10).

Z uvedeného vyplýva, že zatiaľ čo *historická echolalia* „môže prispieť k verifikácii postulátov času prítomného,“ potvrdenie „výskumnej hodnoty“ *echolalie prognostickej* je z hľadiska recentizmu neprípustné, lebo „zakaždým, keď sa človek pokúsi preniknúť do tajomstiev prichádzajúceho sveta..., začuje len odrazené echo vlastných vecí, ktoré sú dostupné jeho pozorovaniu udalostí, a preto sa mu zakaždým obraz budúceho sveta rozplynie do ničoty. Takýto osud postihol aj nymfu zvanú Echo v mýte o Narcisovi. Tá sa pre neopätovanú lásku svojho milého rozplynula na hmlu – ostal len jej hlas“ (porovnaj [1], 34).

Aj načrtnutá komparácia *echolalie historickej s echolaliou prognostickou* ilustruje skutočnosť, že recentizmus na poznávanie (a poznanie) faktov z minulosti nerezignuje a nerezignuje ani na ich význam z hľadiska lepšieho porozumenia prítomnosti. V tomto kontexte treba vnímať aj vzťah recentizmu k výskumu dejín, ktorý – okrem iného – zahŕňa aj jeho vzťah k jednotlivým variantom, resp. koncepciám filozofie dejín.

Baňka naznačuje, že jeho, t. j. recentistický spôsob skúmania i chápania dejín bol inšpirovaný už tzv. *novovekým historizmom*, a osobitne historizmom Herdera, lebo už on chápal *minulosť* ako komplementárnu s *prítomnosťou* a už v jeho koncepcii je *minulosť* (jednotlivých národov) hodnotená podľa kritérií dobovej (t. j. v dobe Herdera aktuálnej) prítomnosti. V danom kontexte treba rozumieť aj Baňkovej konštatácii, z ktorej vyplýva, že „počiatky recentistickej metódy siahajú až k Herderovi“ ([7], 33).

K hodnoteniu jednotlivých koncepcií *novovekého historizmu*, v rámci ktorých je exponovaná aj filozofia dejín Hegela a Marxa, Baňka pristupuje na základe recentistického diferencovania medzi dejinami *človeka konkrétneho* (jednotlivého) a dejinami *človeka historického*.<sup>5</sup>

Dejiny, ktorých základom je individuálna pamäť, resp. pamäť *jednotlivo sa vyskytu-*

---

<sup>5</sup> V tejto súvislosti Baňka uvádza, že „človek konkrétny je alokovaný v «tu-teraz-bytí» a že sa tak nazýva preto, lebo jeho «teraz» sa nikdy neopakuje, a to aj napriek tomu, že on sám opakuje svoje činnosti nespočetne krát... človek historický je alokovaný v «nie-tu-teraz-bytí» a nazýva sa tak preto, lebo v ňom sa opakujú všetky základné hodnoty a formy ľudského života, vytvorené v *prúde (v toku)* reálneho života človeka konkrétneho“ ([7], 18).

*júceho* človeka, sú dejinami človeka konkrétneho. Dejiny, ktoré sú konštituované na základe tzv. „kolektívnej pamäte“ človeka *viacnásobne sa vyskytujúceho*, sú dejinami človeka historického. To znamená, že dejiny má každý (jednotlivý) človek a dejiny má aj celé ľudstvo. Dejiny človeka konkrétneho a dejiny človeka historického sú pritom komplementárne, lebo každý (jednotlivý) človek, situovaný v konkrétnom „tu-teraz-bytí“, je zároveň časťou (zložkou) spoločnosti, ktorej historicky vzniknuté produkty a výsledky využíva, čím nielen „nadväzuje“ na minulosť, ale aj sám ju spoluvytvára a stáva sa jej súčasťou už ako bytosť historická a v tomto zmysle aj alokovaná už do „nie-tu-teraz-bytia“. V skutočnosti teda dochádza k identifikácii človeka *jednotlivo sa vyskytujúceho* a jeho „tu-teraz-bytia“ vrátane hodnoty *thymos* (vzťahujúcej sa na sféru jeho individuálnych prežívaní a emócií) s kultúrou človeka *viacnásobne sa vyskytujúceho* vrátane hodnoty *phronesis*, viazanej na sféru jeho racionality, vedy, techniky atď.“ (porovnaj [2], 16 – 17).

Z týchto pozícií Bańka komentuje aj východiská a závery Hegelovej a Marxovej filozofie dejín. O Hegelovej filozofii dejín sa vyjadril, že bola reakciou na francúzsku revolúciu (1789) a že koncepciou svetového ducha ako výrazu činnosti *duchov národov*, resp. *národných duchov* v ich „nie-tu-teraz-bytí“ slúžila obhajobe „tu-teraz-bytia“ pruského štátu. Napriek tomu, že východiská a závery Hegelovej filozofie dejín považuje za špekulatívne, oceňuje na tejto koncepcii skutočnosť, že dospela k postulátu „spojenia“ historizmu s recentizmom, lebo si uvedomila, že činnosť človeka konkrétneho sa nielen neprieči historickej nevyhnutnosti, ale zakladá jej jestvovanie, odvolávajúc sa pritom na človeka historického.

Podobne ako v prípade historizmu Hegela nachádza Bańka určitú väzbu na recentivistickú metódu aj v prípade historického materializmu K. Marxa a F. Engelsa. V tejto súvislosti poznamenáva, že „predmetom historického materializmu je podľa Marxa «tu-teraz-bytie» skutočných individuí, ich činnosť a materiálne životné podmienky, ktoré tu boli už pred nimi, i tie, ktoré tieto individua vytvorili svojou vlastnou činnosťou“ ([2], 88).

Bańka dospieva k záveru, že už novoveký *historizmus* (v jeho chápaní)<sup>6</sup> implikuje aj recentivistický rozmer, ktorý sa prejavuje v odvolávaní sa na skutočnosť „tu-teraz-bytia“ a v jasnom *oddeľovaní* tejto skutočnosti v prítomnosti „tu-teraz-bytia“ od minulosti ako „nie-tu-teraz-bytia I“ a budúcnosti ako „nie-tu-teraz-bytia II“, vďaka čomu človek ako subjekt, „Ja“, hodnotí všetko z perspektívy svojho „teraz“ (porovnaj [2], 93).

Keďže *historizmus* implikuje aj recentivistický rozmer, recentizmus má porozume- nie aj pre všetky *historické skúmania*, ktoré udržiavajú (*metodologickú*) väzbu

---

<sup>6</sup> Na jednej strane Bańka správne upozorňuje, že treba diferencovať medzi rôznymi chápaniami historizmu, lebo jednotliví bádatelia (vrátane J. Kmitu, či K. R. Poppera) pripisujú tomuto pojmu rôzny obsah. Súčasne sa však on sám (prekvapujúco) nestotožňuje ani s Popperovým diferencovaním medzi pojmom „historizmus“, ktorým sa označuje produktívna metóda skúmania dejín *sui generis*, ani s pojmom „historicismus“, ktorý Popper použil „1. na označenie chybnéj, neadekvátnej, zmätenej metódy skúmania a vysvetľovania ľudských dejín, 2. na pomenovanie tých variantov sociálnej filozofie (najmä Platón, Hegel, Marx), ktoré sú presvedčené, že objavili zákony dejín a odvažujú sa predpovedať priebeh historických udalostí“ ([8], 96 – 97). Obidva pojmy (historizmus a historicizmus) Bańka prekladá do poľštiny termínom „historyzm“. V tomto terminologicko-sémantickom kontexte treba vnímať aj jeho reflexie Popperovej práce *The Poverty of Historicism*, ktorej názov Bańka prekladá ako *Niędza historyzmu*, t. j. *Bieda historyzmu*.

s prítomnosťou, čo dokladá aj uvedený príklad tzv. „echolalie historickej“. Čím „hlbšia“ je *náuka o dejinách*, skúmajúca a objasňujúca príčiny, ktoré „zrodili prítomnosť“, tým lepšie človek rozumie prítomnosti, a teda aj svojmu aktuálnemu „tu-teraz-bytiu“. Náuka, ktorá skúma „kolektívnu pamäť“ človeka historického, je podľa Baňku „užitočná do tej miery, do akej slúži uskutočneniu hodnôt človeka súčasného, t. j. homo recens“ ([2], 112).<sup>7</sup> Dejiny chápané ako „pamäť človeka historického“ skúmame preto, že z nich čerpáme informácie užitočné z hľadiska riešenia aktuálnych problémov „tu-teraz-bytia“ človeka konkrétneho. Hodnota a sila historických faktov pritom nespočíva v ich odkrytí, ale v ich použití, resp. v takej (ich) interpretácii, aby boli dôležité *teraz*, lebo sme ovplyvňovaní tým, čo *trvá* (porovnaj [5], 66).

Recentivizmus, pripúšťajúc možnosť skúmania „kolektívnej pamäte“ človeka historického, pripúšťa aj možnosť „prechodu“ z času prítomného do času historického (minulého). Poľská autorka Grażyna Szumera v tejto súvislosti píše, že tento „prechod“, resp. „vykročenie“ z času prítomného do času historického (minulého), je podľa Baňku transcendencia, a dodáva, že „v tejto transcencii spočíva podstata kompromisu medzi zásadou historizmu a zásadou recentivizmu“ ([9], 75). Netreba však pritom strácať zo zreteľa skutočnosť, že aj toto „vykročenie“ (z času prítomného do času minulého) je možné len v rovine epistemologickej, t. j. na úrovni vedomia historika, lebo aktuálne ontologické zakotvenie historika sa vzťahuje vždy len na jeho aktuálnu prítomnosť.

Historik teda vníma aj „minulé deje“ vždy len cez prizmu aktuálnej prítomnosti, t. j. z perspektívy a z pozície vlastného „ja“. V rezultáte jeho vnímania sa minulosť, prítomnosť a budúcnosť „zlievajú“ do recentivistickej interpretácie a „žijú“ ako časť nášho prítomného sveta i času. Z toho Baňka vyvodzuje: „História je históriou vždy len s ohľadom na môj aktuálny čas“ ([10], 668).

Uvedené stanoviská, určujúce recentivistické chápanie minulosti, prítomnosti a budúcnosti, sa v plnom rozsahu premietajú aj do Baňkovho chápania civilizácie a kultúry, ktoré v jeho tvorbe už koncom 20. storočia vyústilo do originálnej koncepcie nazvanej „filozofia civilizácie“. Táto koncepcia, spracovaná a prezentovaná v rovnomennom trojzväzkovom diele, skúma dejiny civilizácií primárne z filozofického hľadiska, čím sa (okrem iného) odlišuje aj od Spenglerovho diela *Der Untergang des Abendlandes*, aj od Toynbeeho monumentálneho diela *A Study of History*. Baňka sa usiluje o „spracovanie filozofie civilizácií ako všeobecnej filozofickej antropológie“ ([7], 17).

Vychádza z komplementárnosti obsahu pojmov „civilizácia“ a „kultúra“. Zároveň však upozorňuje, že aj keď sa tieto pojmy vzájomne podmieňujú, obsahovo prelínajú a dopĺňajú, nepredstavujú synonymá. Pojmom „civilizácia“ sa z recentivistického hľadiska označuje „svet vonkajší“, *stvorený* rozumom a vynaliezavosťou človeka, zatiaľ čo pojem „kultúra“ označuje jeho „svet vnútorný, vyznačujúci sa bohatstvom prežívania atď.“ (porovnaj [11], 316).

V prvom zväzku diela *Filozofia civilizácie* odvodzuje jednotlivé typy civilizácií od jednotlivých typov kultúry, pričom zdôrazňuje, že „kultúra ako termín zahŕňa všetky výsledky práce človeka v oblasti vedy, umenia, morálky, techniky a v širšom chápaní aj všetky prejavy ľudskej vlády nad prírodou“ ([11], 316).<sup>8</sup> Na inom mieste kultúru vymedzuje

<sup>7</sup> „Homo recens“ – píše Baňka – „považuje minulosť a budúcnosť za dve perspektívy, ktorými vyplní svoju prítomnosť“ ([2], 98).

<sup>8</sup> Vymedzujúci termín „kultúra“ Baňka akiste nie náhodou pripomína aj jeho etymológiu (z lat. *cul-*

je ako „vyššiu podobu a úroveň ľudského pobytu vo svete“, ktorá zahŕňa nielen výsledky duchovných aktivít určitého národa, resp. spoločenstva, ale tiež celý systém hodnôt, ktorý spoludeterminuje spôsob života daného spoločenstva a spoluutvára jeho identitu (porovnaj [10], 316).

Každá *veľká* kultúra reprezentuje – podľa Baňku – buď „individuálnosť človeka konkrétneho“, alebo „zložitosť človeka historického“, pričom kultúra, ktorá reprezentuje individualitu človeka konkrétneho, je preniknutá hodnotou *thymos* a kultúra akcentujúca *zložitosť* (všeobecnosť a abstraktnosť) človeka historického sa vyznačuje (primárne) hodnotou *phronesis*. „Obidve hodnoty“ – píše Baňka – „ako časti kultúry sú od seba kauzálne závislé: ak jedna z nich, napríklad *thymos*, podlieha zmene, aj druhá, teda hodnota *phronesis*, prechádza osobitnou transformáciou“ ([1], 19).

Kultúry Baňka rozčlenil na tri základné typy: 1. kultúru *diatymickú*, 2. kultúru *diafronickejšiu*, 3. kultúru *eutyfronickejšiu*.

Prvý typ kultúry určuje (a charakterizuje) hodnota *thymos*, t. j. podľa Baňku to, čo sa vidí a počuje, čo má význam svojou dostupnosťou pre naše zmyslové orgány. Z tohto dôvodu je uvedený typ kultúry označovaný aj ako „senzúalna kultúra“. Táto kultúra preniká všetkými oblasťami umenia, náboženstva i filozofie a je základom civilizácie opierajúcej sa o inštinkty a fyzický nátlak.

Druhý typ kultúry je podmienený princípom nadzmyslového (logického) poznania v sfére *phronesis*. Táto kultúra vzniká na zásade *uctievania* rozumovej skutočnosti, ktorú vytvára abstrakcia a špekulatívna filozofia. Táto kultúra preniká všetkými oblasťami vedeckého výskumu a stáva sa základom civilizácie opierajúcej sa o organizáciu a ekonomický nátlak.

Tretí typ kultúry je založený na syntéze a harmónii zásad *thymos* a *phronesis*. Táto kultúra vyjadruje vieru, že pravdivá skutočnosť je sčasti senzúalna a sčasti racionálna, pričom má zároveň podstatu emocionálnu aj racionálnu. Na tejto či takejto kultúre *vyrastá* civilizácia opierajúca sa o *éthos* (porovnaj ([1], 19)).<sup>9</sup>

Jednotlivé kultúry možno z hľadiska Baňkovho recentivizmu diferencovať aj podľa toho, či sú „zmutované“ cez minulosť, budúcnosť alebo prítomnosť.

Kultúry „zmutované“ cez minulosť, t. j. *kultúry historické*, sa opierajú o hodnoty spôsobu života uskutočňovaného v minulosti. Sú to svojho druhu kultúry „uzavreté“ (*uzamknuté*). Stúpenci týchto kultúr chcú žiť tak, ako žili ich predkovia. Donedávna – podľa Baňku – patrila k týmto kultúram aj poľská kultúra.

Kultúry „zmutované“ cez budúcnosť, t. j. *kultúry futuristické*, odvodzujú zmysel aktuálnej skutočnosti od „vízie“ zmien, ktoré sa uskutočnia v budúcnosti. K tomuto typu kultúry Baňka zaraďuje americkú kultúru.

Kultúry „zmutované“ cez prítomnosť, t. j. *kultúry recentivistické*, akcentujú (a uplatňujú) hodnoty aktuálnej „prítomnosti“. Prototypom takejto kultúry je formujúca sa kultúra „zjednotenej Európy“ a Baňka ju ako „ideál“ sui generis označuje termínom „eurorecentivizmus“. V tejto súvislosti doslova uvádza: „Na takomto *ideálnom* type kultúry sa utvára Zjednotená Európa. Uvedený *ideál* označujeme menom eurorecentivizmus“ ([12],

---

tura, t. j. obrábanie, upravenie niečoho, čo by bez tohto zásahu degenerovalo, zaniklo atď.).

<sup>9</sup> Baňka však upozorňuje, že uvedené typy kultúry sa v „celkových“ dejinách kultúry nevyskytujú v typologicky „čistejšej“ podobe, a (aj) preto treba dejiny kultúry vnímať a skúmať – *a recentiori* – ako zmes častí (zložiek, stránok, čŕt) kultúry diatymickej, diafronickej a eutyfronickej (porovnaj [1], 20).

117).

Trom uvedeným typom kultúr zodpovedajú podľa Baňku tri typy civilizácií.<sup>10</sup> Sú to: 1. civilizácia *diatymická*; 2. civilizácia *diafronická*; 3. civilizácia *eutyfronická*.

Prvý typ civilizácie bol vytváraný na pozadí viery v tzv. „zmyslovú skutočnosť“ ako jedinú skutočnosť „tu-teraz-bytia“, a to už v období *starovekého človeka*, ktorý nielen seba a svet, ale aj bohov vnímal najmä cez rozmer zmyslovo-konkrétny. Táto civilizácia, opierajúca sa o magický rituál, preferuje *človeka konkrétneho*, u ktorého „prevládajú iracionálna zásada thymos a duchovnosť, pôvodne sa prejavujúca ako animizmus a spiritalizmus“ ([1], 20). Jej *kódom* je „strach a korist“ (porovnaj [7], 95).

Druhý typ civilizácie je kreovaný na zásadách nadzmyslového poznania v sfére *phronesis* („nie-tu-teraz-bytia“). Táto civilizácia udržiava pri živote kult „rozumovej skutočnosti“. Jej *kódom* je „práca a zisk“ (porovnaj [7], 97).

Tretí typ civilizácie, opierajúci sa o *éthos*, rezultuje zo syntézy zásad *thymos* a *phronesis*. Táto civilizácia zdôrazňuje dominanciu tzv. „eutyfronickej duchovnosti“.<sup>11</sup> Jej *kódom* je „rozum“ a ľudská dôstojnosť (porovnaj [7], 98).

Napriek tomu, že aj jednotlivé civilizácie sa, podobne ako jednotlivé kultúry, typologicky *viažu* buď na minulosť, prítomnosť, alebo budúcnosť, všetky sú napokon podľa Baňku *recentivistické*, lebo svoju podstatu a zmysel *čerpajú* vždy len z aktuálnej a stále nanovo sa tvoriacej prítomnosti (porovnaj [7], 23).

\* \* \*

Z načrtnutých téz Baňkovho *recentivismu* okrem iného vyplýva, že človek ako bytosť typu *homo recens* žije aktuálne vždy iba „bezprostredne – teraz“. Každá jeho rezignácia na prítomnosť, aj tá (či práve tá) „v mene najsvetlejšej a najšťastnejšej budúcnosti“, je v skutočnosti *prehrou* a *stratou*, lebo človek rezignujúci na prítomnosť prehráva zápas s okolnosťami svojho aktuálneho „tu-bytia“, *vzdáva sa* svojich aktuálnych možností, *stráca* šancu na prejavenie a potvrdenie svojich aktuálnych bytostných síl, *obetuje* svoju aktuálnu existenciu na úkor toho, čo (aktuálne) nejestvuje, *preferuje* chiméru pred skutočnosťou a pod.

Ak sa nechceme ocitnúť v osídľach najrôznejších „ideológií budúcnosti“, musíme sa vrátiť ku „skale prítomnosti“, ktorá je jediným „pevným bodom“ a zároveň jedinou aktuálnou oblasťou neustále sa opakujúceho procesu *tvorenia* ľudského sveta. Neriešené problémy „modrej planéty“ nadobudli v súčasnosti globálny charakter. Ak nebudú vyriešené *teraz*, t. j. v prítomnosti, v budúcnosti ľudstvu hrozí celoplanetárna katastrofa.<sup>12</sup>

Nazdávame sa, že symbolicky (a zároveň i významovo najkoncentrovanejšie) by sme úvahu o Baňkovom *recentizme* mohli ukončiť slovami E. Stachuru, ktorými – akiste nie

<sup>10</sup> Civilizácia je podľa Baňku v širokom zmysle tohto slova „syntézou aktuálneho spoločensko-politického, technického, kultúrneho i ekonomického vývoja a zároveň odzrkadlením životného štandardu, spôsobu výroby i aktuálnych procesov prebiehajúcich na úrovni ľudského vedomia“ ([11], 112).

<sup>11</sup> Termínom *eutyfronika* Baňka označuje „komplex vedeckých disciplín, ktoré skúmajú človeka a jeho život vo vzťahu k technike. Eutyfronika hľadá odpoveď na otázku Ako zabezpečiť úspešný a rýchlo rozvoj techniky bez negatívnych dôsledkov na život človeka, jeho vonkajšie (prírodné) prostredie i na jeho vnútorný (psychický) svet?“ ([11], 188 – 189).

<sup>12</sup> Aspoň na okraj sa v tejto súvislosti žiada pripomenúť slová Guy de Maupassanta: „Le passé m'attire, le présent m'effraie parce que l'avenir c'est la mort“ (*Minulosť ma priťahuje, prítomnosť desí, lebo budúcnosť, to je smrť*).



náhodou – končí svoj spis *Úvod do historiozofie* aj samotný J. Bańka: „Teraz, to nie je chvíľa, to nie je minulosť, to nie je budúcnosť. Teraz, to je večnosť... Večnosť, to je večne nové teraz“ ([13], 46 – 47).

#### LITERATÚRA

- [1] BAŃKA, J.: *Czas i metoda. Rozważania o metodzie a recentiori*. Katowice 1993.
- [2] BAŃKA, J.: *Prolegomena do historiozofii. Spór historyzmu z recentyvizmem o koncepcję dziejów*. Poznań 2001.
- [3] BAŃKA, J.: *Medytacje parmenidiańskie o pierwszej filozofii. Recentyvizm i pannyngeneza*. Katowice 1992.
- [4] BAŃKA, J.: Charakter recentivistickej metódy vo vede a vo filozofii. In: *Súčasné podoby filozofovania a filozofie v Poľsku*. (Ed. R. Dupkala.) AFPPh, UP 64/146. Prešov 2002.
- [5] BAŃKA, J.: Recentivizmus ako filozofovanie s „duchom času“. In: *Súčasné podoby filozofovania a filozofie v Poľsku*. (Ed. R. Dupkala.) AFPPh, UP 64/146. Prešov 2002.
- [6] DŽIBRÁN, CH.: *Prorok. Prorokova záhrada*. Bratislava: Gardenia Publishers 2002.
- [7] BAŃKA, J.: *Filozofia cywilizacji*. Tom I., *Cywilizacja diatymiczna czyli świat jako strach i łup*. Katowice 1986.
- [8] CEHELNÍK, M.: *Karl Raimund Popper – filozofia hľadania lepšieho sveta*. Prešov 2002.
- [9] SZUMERA, G.: Recentyvizm wobec zasady historyzmu. In: *Filozofia recentyvizmu*. (Eds. S. Bukowska – J. Czerny). Katowice 2005.
- [10] BAŃKA, J.: *Filozofia cywilizacji*. Tom III. *Cywilizacja eutyfroniczna czyli świat jako rozum i godność*. Katowice 1991.
- [11] BAŃKA, J.: *Przewodnik encyklopedyczny po recentyvizmie, eutyfronice i etyce prostomyślności*. Tom I. Poznań 2004.
- [12] BAŃKA, J.: *Eurorecentyvizm czyli droga do wspólnotowej terażniejszości narodów*. Katowice 2002.
- [13] STACHURA, E.: *Fabula rasa. (Rzecz o egoizmie)*. Olsztyn 1979.

---

prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc.  
Inštitút filozofie a etiky FF PU  
ul. 17. novembra 1  
080 78 Prešov  
SR